

Her gerçek bir hayal kırıklığıdır

"Bir Zamanlar Anadolu'da"
gerçeğin değerini
sorgulayan çok dinamik
bir başyapıt. Gerçeğin
bir iktidar silahı olarak
yıkıcılığı, ölümle ilişkisi
üzerine yazılmış büyük
bir destan... Oğuz Atay
meramını kamerayla
anlatsa böyle bir şey
ortaya çıkardı herhalde.
Her durumda tek bir şey
söylenmiş olurdu:
Her gerçek sonunda
bir hayal kırıklığıdır.

iyi bir sanat yapıtı söylediğinden fazlasını kasteder. Bu türden eserlerin ortak özelliği okuru-izleyiciyi kurguya katmasıdır. Amaç bir anlatıyı aktarmak değil, anlatıyı yaşatmaktır. Bunu gerçekleştirmenin tek bir yolu, standart bir formülü yok elbette. Ancak şunu söyleyebilirim ki, bu eserler yarattıkları boşluklarla okuru-izleyiciyi oyuna katmayı başarırlar.

Tuhaf gelebilir ama bir sanat yapıtı yarattığı doluluklarla değil boşluklarla konuşur bence. Belki müzik bu iddiamı en iyi sergileyen örneklerin bulunduğu sanat alanıdır. Notaların art arda dizilişinden oluşmaz müzik. Notaların arasındaki boşluklar, susuş anları müziği üretir. Plastik sanatlarda, tiyatrodaki, sinemada ve edebiyatta, söylenmiş olanları anlamlı kılan en güçlü araç boşluktur. En azından benim değerli bulduğum eserlerin ortak özelliği böyle.

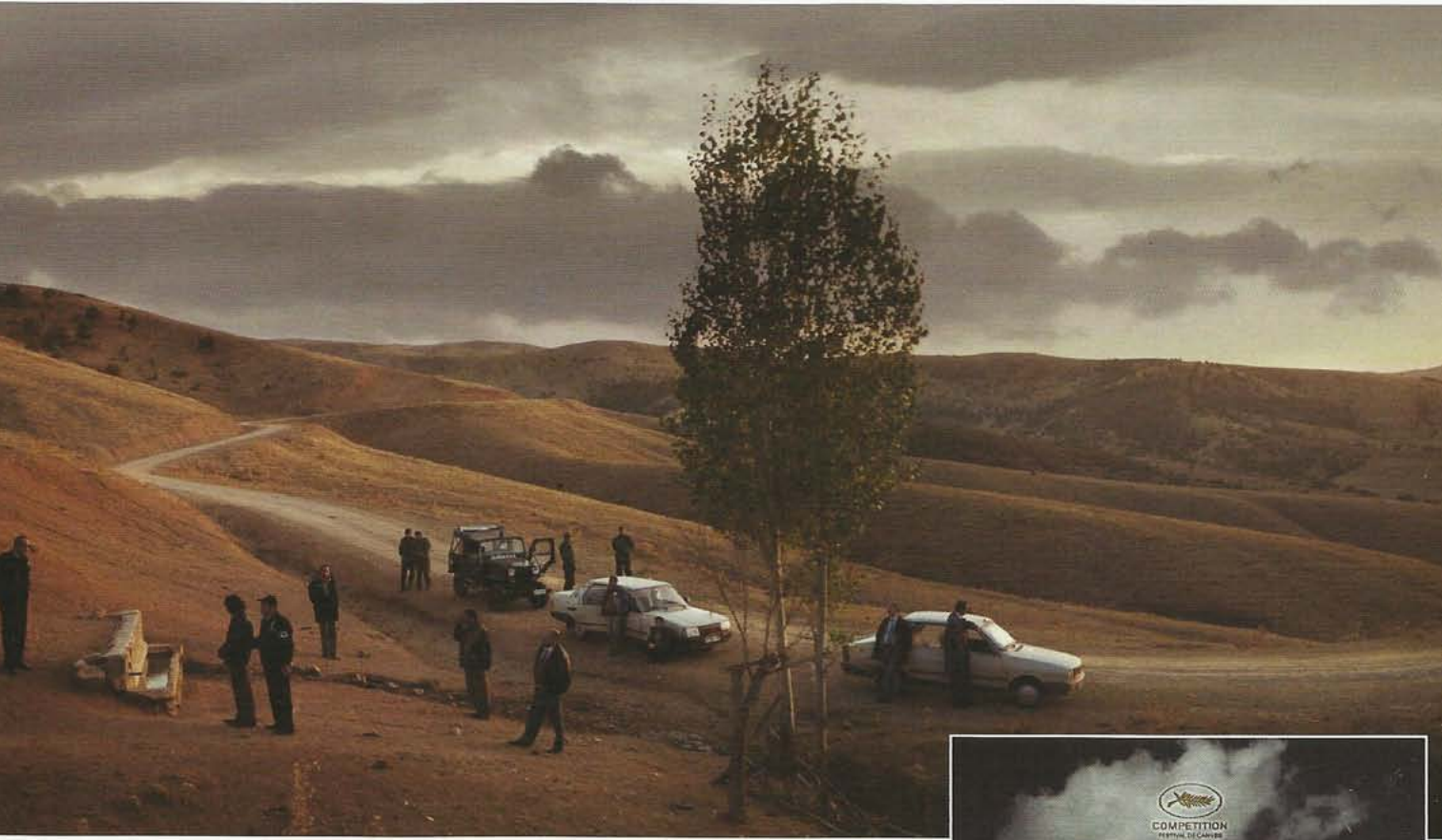
"Bir Zamanlar Anadolu'da" ima ettikleriyle -sergilediği boşluklarla- konuşan en güçlü eserlerden biri. Filmi izledikten sonra orada keşfettiklerim üzerine konuştuğum dört kişi, onu yorumlarken simgesel

katmanları fazla zorladığımı söyledi. Ama zaten filmin değeri de burada değil mi? "Bir Zamanlar Anadolu'da" söylediklerinden çok daha fazlasını anlatan bir başyapıt.

Bir cinayet işlenmiş, ceset bir tarlaya gömülmüştür. Savcı, Komiser, Doktor ve jandarmadan oluşan bir ekip, zanlılarla birlikte cesedin yerini aramaktadır. Zanlı ve kardeşi, Yaşar'ı gece vakti

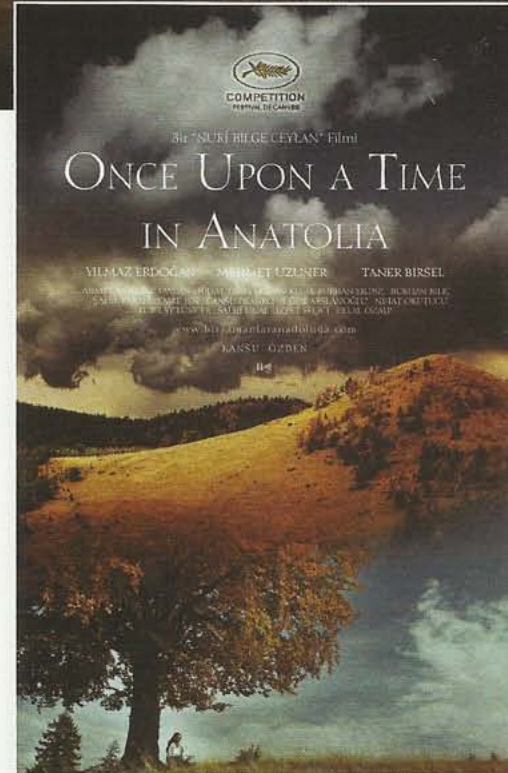

öldürüp gömdükleri için yeri bir türlü hatırlamazlar. Basit bir üçüncü sayfa haberi... Sıradan diyaloglarla, nereye bağlandığı belli olmayan simgelerle ilerler film. Komiser bıçakla kesilebilen “pastorize olmayan” bir yoğurttan söz eder örneğin. Taşra ekâbirinin kendinden emin ama çok küçük bir darbeye çöküveren duruşlarını tarif eden bu gereksiz ve imalarla yüklü sohbetler, filmin ideolojik eksenini oluşturacak çok önemli bir etik-felsefi sorunsalı gözlemlemektedir.

Güzel bir “bayan” filanca gün öleceğim demiş ve o gün geldiğinde hiçbir nedeni olmadan ölmüştür. Bu tuhaf cümleyle beliren ve giderek derinleşen hikâye beş epizoda bölünmüş. Savcı ile Doktor’un dil ucuyla yaptıkları ve her seferinde (son aşama hariç) yarım kalan bir üst-geyiktir bu. Son aşamaya vardığında artık Dostoyevskivari bir felsefi/etik yüzleşme yaşatacağı bu geşik bize. Hiç sevmediğim bir şeyi yapıp, önemli bulduğum bu çizgiyi izlemek adına filmin sonunu söylemek zorunda kalacağım. Bu yüzden henüz izlememiş

olanlar, bu naçiz izleme notunu burada bırakıp, filmi izledikten sonra devam etseler iyi olur. Zaten bu notlar, filmi izlemeyen birine pek bir şey söylemez. “Katil bahçıvan” tarzı, sonu için izlenen eserlerden değil “Bir Zamanlar Anadolu’da” ama yine de hassas izleyicileri incitmek istemem. Özür dileyerek devam ediyorum: Savcı, erkek-erkeğe yapılan o uzun yol geyiğinin arasında Doktor’a bir olay anlatır. Bir arkadaşının karısı doğum yaptıktan sonra, filanca zaman öleceğini söyler ve o gün geldiğinde de ölür. Doktor, haklı olarak itiraz eder ve bir insanın durup dururken ölemeyeceğini söyler. Olayların kıyısında kesintiye uğrayarak süren diyaloglarda Savcı giderek bu meseleyi deşecektir. Bir yandan deşerken bir yandan da Doktor’a karşı anlaşılması zor bir yakınlık göstermeye başlayacaktır. Bazı anlarda laubaliliğe varan bir içtenliktir bu. Savcı en çok Doktor’un “Otopsi yapıldı mı?” cümlesine takılıp kalır. “Ortada şüpheli bir durum olsa” Savcı zaten otopsi isteyecektir. Bu kendinden

emin, keskin ifadeye rağmen merak ve kaçınma ile giderek Savcı'nın kendinden emin duruşu sarsılmaya başlar. Merak ile kaçınma içgüdüsünün gölgeleri her epizodda biraz daha belirgin hale gelir. Küçük bir parantez açarak buradaki oyunculuğun olağanüstü etkileyici

olduğunu söylemeden edemeyeceğim. Hatta filmin oyunculuklar açısından benzersiz olduğunu iddia edebilirim. Nuri Bilge Ceylan, hikâyesini küçük ifadelerle taşımayı çok iyi başarmış. Bakışmalar, ses düşmeleri, mimikler... Oyuncularla bu ilişkiyi nasıl sağlamış diye çok merak ettim doğrusu. Taşra dünyasını bilen biri için müthiş bir portreler sergisi olarak da izlenebilir film. Neyse!..

Güzel “bayan”ın kendi ölümü üzerine kehaneti, beş epizoda bölünmüş, dedik en son. Gerçeği arama, merak ve ondan kaçınma olarak özetlenebilecek Savcı'nın tavrına karşılık Doktor, görünüşünün aksine saldırgan, bilgiyi ve gerçeği silah olarak kullanan ve bunun farkına varmayan bir “dışarıdan bilinç” ajanıdır. Beş küçük epizodda gerçekleşen diyalogların her aşamasında Savcı'nın kendi karısından söz ettiğine dair işaretler biraz daha belirgin hale gelir. Doktor son aşamaya kadar bunu anlayamadığı için “bilimsel” olarak öyle bir şeyin olamayacağı konusunda ısrarını sürdürür. Bütünüyle bilimsel bilgi eksenli bir yoldan ilerler. Gerçek ajanı... Savcı ise yüreğini kemiren kuşkudan kurtulmanın yollarını aramakta, Doktor'un “Olur böyle şeyler” deyip meseleyi kapatmasını ummaktadır. Umdukça daha çok deşer ve her seferinde daha derinden yara alır. Kendisine karşı verdiği savaşa yenik düşüp son bir soru daha sorar. İnsan istediği

için kalp krizi geçirebilir mi yani? Doktor'un cevabı nettir, bir ilaç adı verir. Fazlası alındığında kalp krizine neden olan bir ilaç... Böylece kadıncağızın, aldatıldığı için intihar etmiş olduğu ortaya çıkar.

Filmin anlattığı ama üzerinde en az durduğu üçüncü sayfa haberinin kulisinde gerçekleşen bu küçük “sohbet” öyle bir ahlaki-felsefi sorunsalın merkezine sürükler ki bizi, gerçeğin bilgiye dönüşmüş hallerini sorgulamak zorunda kalırız. Gerçek gerçekten o kadar değerli bir şey mi? Gerçek bir insanın hayatından daha değerli olabilir mi? Gerçek yıkıcı bir silah olabilir mi? Ayakta kalmak için yarattığımız yalanlar gerçeğin yıkıcılığına

karşı bir zırhtır. Hiçbir kutsal görev bu zırhı delme hakkına sahip olmamalı. Hele ki tıp gibi, insan hayatının esas olduğu bir disiplin adına hareket eden biri gerçek tapıncıyla hareket edemez. Çünkü gerçek ölümcüldür.

Kırıkkale'ye geldikten sonra bir silah sesi duyarız. Kalabalık bir kuş sürüsü kentin üzerinde uçup gider. Nedir bu? Tek cevabı olabilir: Savcı intihar eder. Peki nasıl oluyor da kısa bir süre sonra Doktor'un yazıhanesinde ortaya çıkarılır? Bu patlama sesinden sonra gördüğümüz Savcı bir hayalet mi? Yoksa

patlama sesi anakronolojik miydi? Yani Savcı'nın ileriki bir zamanda kafasına sıkacağını mı söyler film? Hatta o patlama sahnesi simgesel, Savcı'nın içindeki avuntunun ölümü müydü? Bunların hiçbir önemi yoktur aslında. Doktor, gerçeğe olan engin ve dizginlenemez aşkıyla, Savcı'ya karısının canına kıydığını fark ettirmiştir. (O patlama sesi Yılmaz Güney'in "Arkadaş" filminin finalini çağrıştırmak için tasarlanmış gibi geldi bana.)

Otopsi sahnesinde Doktor'un yüzüne sıçrayan kan damlları Savcı'nın yüzündeki çopurluklara gönderme yapar. Doktor'un üzerine Savcı'nın kanı sıçramıştır, tartışılacak yanı yoktur bunun. Son sahnede, Doktor'un yüzünde çakıp geçen ifade Savcı'nın kuşkulu gülümsemesinin aynasıdır. (Oyunculuk açısından çok etkileyici.)

"Bir Zamanlar Anadolu'da" filmi, gerçeği "kullanma" kültürünü yeniden sorgulamamıza neden olacak büyük bir başarıdır. Oryantalist-egzotik unsurlara tenezzül etmeden, temastan kaçındığımız, bütün zamanların en kutsal nesnesine saldırmış film. Her ideoloji, her inanç, her sanat yapıtı gerçek adına hareket ettiğine inanır ve bizi buna inandırmaya

çalışır. Gerçek kadar güçlü bir tabu yoktur. Film oraya saldırıyor. Bu varoluşta değişmeyecek olan tek gerçek ölümdür. Bir yandan ölümden kaçınırken bir yandan gerçek tellallığı yapmakla ikiyüzlü bir kültür kurmuşuz. Bunu en iyi özetleyen şey, diri diri gömülen Maktul'un adının Yaşar Toprak oluşudur.

Maktul'un ciğerlerinde toprak vardır. Diri diri gömülmüştür. Şakir, Doktor'a cesedi gösterir ama Doktor bir süre düşündükten sonra bunu otopsi raporuna dahil etmemeyi tercih eder. Gerçek çok önemli olmaktan çıkmıştır artık. İnsanların çektiği çileyi hafifletmeyecekse gerçeğin bir anlamı yoktur. Bunu anlamıştır Doktor. Yaşar'ın diri diri gömülmesi gerçeği, zanlının cezasını artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. O zaman gerçek değerli değildir, göz ardı edilebilir ve sahtekârlık daha sağaltıcı hale gelir.

Kırıkkale'de üretilen hiçbir silah gerçek kadar ölümcül değildir. İşin başında Arap Ali'yi aşağılayan Doktor bu kez kendi elindeki silahın gücünü görüp ürker. Ama yapacak bir şey yoktur, silah patlamıştır ve Savcı'nın kanı yüzüne sıçramıştır.

Filmin içinde yer alan simgesel katmanlar çok zengin bir okuma şansı veriyor bize. İkinci izleyişimde aldığım notlar şöyle: Daha ilk sahnede, silikonla enlemesine birbirine tutturulmuş iki parça camdan oluşan pencere ve kimsenin izlemediği açık televizyon iki sentetik gerçeği tanımlar. Televizyon kendi kendine bir kenarda konuşup durur. O, dünyaya açılan bir pencere değil artık. Dünyaya açılan gerçek pencere, silikonla birbirine tutturulmuş iki parça camdan oluşur. Gerçek böyle bir şeydir artık. İki organik nesnenin sentetik harçla birbirine bağlanması...

Komiser'in cep telefonu "Love Story" tema müziğiyle çalar, Komiser "her olayda bir kadına bakacaksın" der ama baktığımız kadınların hiçbiri konuşmaz. Filmde Maktul'ün karısı iki kez "Evet" demek zorunda bırakılır ve koridorda bir hemşire doktora bir şeyler söyler. Bunun dışında kadın sesi yok. Bir tek "Love Story" tema müziği çalan telefonda Komiser'i zilgıtlayan karısının sesi duyulur ama onun da sözleri anlaşılmaz. Gerçek, erkeğe "indirilmiş" bir dindir çünkü. Kadınların -gerçek konusunda- konuşması caiz değildir.

Arap, tatbikat sırasında Doktor'a öğüt verirken kamera ona arkadan yaklaşır ve Arap'ın konuşmadığını görürüz. Bir bilinç akışı sahnesidir izlediğimiz. Bunu takip eden sahnede Doktor duygusal bir konuşma yapar, kamera bu kez ona enseden yaklaşır ve izleyici olarak yine bir bilinç akışı olduğuna emin oluruz ama Doktor'un gerçekten konuştuğunu fark ederiz. Dile getirilmediği sürece gerçeğin bir değeri yoktur. Ya da, yüksek sesle söylenen her şey gerçek haline gelir. Ya da, gerçek onu kimin söylediğiyle ölçülür, bu yüzden gerçek değişkendir ve haliyle sahtekardır.

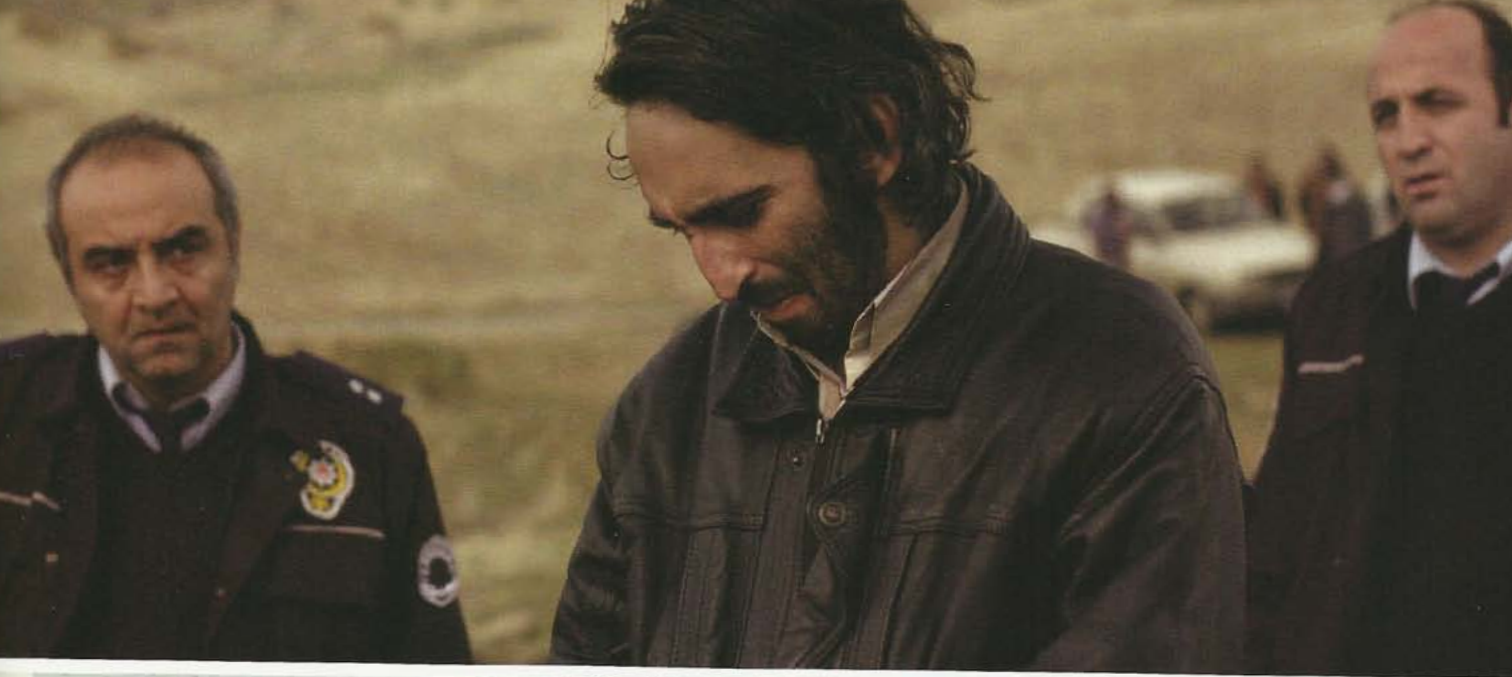
Doktor'un Zanlı'ya sigara vermesine karşı çıkan Komiser, Savcı'yı örnek gösterir. Adam hukuk fakültesini okumuş, koskoca savcı olmuş ve sigarayı hak etmiştir. "Sen ne yapacaksın sigarayı?" diye azarlar Zanlı'yı. Sigara

otorite açısından hedonik bir simgedir. Daha sonra Zanlı öldürdüğü adamın çocuğunun gerçek babası olduğunu itiraf edince Komiser sigara ikram eder ona. Bir başarı öyküsü yoktur ortada; hukuku bitirip koskoca savcı filan olunmamıştır, tam tersi bir düşkünlük durumu vardır. Adamın sahip çıkamayacağı bir çocuğu söz konusudur. Düşüş de yükseliş kadar gerçek-aşkın bir durum mu yoksa? Komiser'in de -sağlık nedenleriyle- sahip çıkamadığı bir çocuğu vardır. Eve gitmek bile istemez bu yüzden. İki düşkünlük hali birer sigarayla kutsanır. Gerçek, ölümcül zevklerin kaynağıdır, uyuşturucudur.

Geldikleri köyün muhtarını gasilhane ve mezarlık duvarı talep etmektedir. Filmin sonlarına doğru göreceğimiz otopsi sahnesindeki Şakir'in talepleri bizi doğrudan bu sahneye gönderir. Şakir de şarjlı testere istemektedir. Gittiği her yerde kullanabileceği (!) şarjlı testere, ele daha iyi oturan aletler... Her iki durumda da ölümle kurulan ilişkinin bir üst aşamada yeniden kurgulanma arzusu sergilenir. Arap'ın dokunduğu elmalardan biri derede sürüklenip durur. Neden? Çürümenin bulaşıcılığı mı? Gerçeğin çürüme olduğu mu?

Doktor, gerçeği ve bilgiyi silaha çeviren bir kültürü temsil ediyor. Arap'ın "Silahsız olmaz" cümlesi buna gönderme yapıyor. Her ne kadar şaşırsa da Doktor da silahlı bir güç. İşin kötüsü bunun farkında değil. Arap, Doktor'dan daha bilinçli aslında. Canı sıkıldığı zaman mermileri alıp sağa sola sıkıyor. Doktor da aynısını yapıyor ama farkında değil. Üstelik Doktor sağa sola sıkarken istemeden birilerini de öldürüyor. Çünkü gerçek denetlenemez.

Bagajda, battaniyeye sarılı bir ceset... Hollywood klişelerine gönderme yapılmış. Ama bunu yapan devletin ta

kendisi bu kez. Gerçek adına hareket ettiğiniz zaman cinayet kutsal bir göreve dönüşür.

Nuri Bilge Ceylan, en günahsız olanımıza ilk taşı attırmış. Gerçek, yüzümüzde patlayan o taştır.

"Bir Zamanlar Anadolu'da" gerçeğin değerini sorgulayan çok dinamik bir başyapıt. Gerçeğin bir iktidar silahı olarak yıkıcılığı, ölümle ilişkisi üzerine yazılmış büyük bir destan... Oğuz Atay meramını kamerayla anlatsa böyle bir şey ortaya çıkardı herhalde. Her durumda tek bir şey söylenmiş olurdu: Her gerçek sonunda bir hayal kırıklığıdır.

Bu simgelerin kaç tanesine Nuri Bilge Ceylan "Evet onu söylemek istemiştin" diyecektir? Merak etmiyorum ve bence filmin gücü de burada. Bu film söylediğinden çok fazlasını kastediyor.

Benim izlediğim kopyada ses sorunu vardı. Bazı sesleri duymakta zorlandığımı söylemeliyim. Bir de ben olsam Muhtar'ın evinde Maktul'ün öldürdüğü adamı görme sahnesini kullanmazdım. Takıldığım başka bir şey yok. ●